

SZEBERÉNYI ZOLTÁN: **A vox humana poétája.** — Györry Dezső csehszlovákiai költészetéről szól ez a monográfia, mely egyben egy sajátos líra társadalmi elkötelezettségéről, táji és történelmi jellegéről s mondandójáról ad hű képet. A cselekvő humanizmus költőjéről van szó, aki a fasizmus felfejlődése idején honi alapállásról, a csehszlovákiai magyar ifjúság népi hűségéből indulva hirdette az „egysors-árva népek” egymásratalálásának szükségét. Az *Újarcú magyarok* (1927), a *Zengő Dunatáj* (1936), a *Magyar hegyibeszéd* (1940) verskötetek szerzőjére jellemző a regionalizmus tudatos vállalása s egyben az a hivatástudat, mellyel minden gondja a szomszédnépek testvériségét sürgeti: „mindnek kívánom, amit egynek, hiszen közös a nyeremény, én minden népet félték attól, amitől féltem az enyém.” A monográfus a londoni pályakezdesben a Komlós Aladárral és Simándy Pállal való barátságot emeli ki, bemutatja a költőt a *Kassai Napló* szerkesztőségében, ismerteti találkozásait a sarló-sokkal, nyomon követi a költő útkeresését két tűz között s rátalálását az antifasizmus kemény hangjára, arra az erkölcsi magatartásra, mely líráját Fábry Zoltán publicisztikájával rokonítja. Itt zárul is a monográfia, nagy vonásokban célozva a ma századával egyidős költő (és ismert regényíró) pályafutására a felszabadulás után. A könyv hűen beszámol a régi *Korunk* hol elmarasztaló, hol felfedező írásairól, rámutatva arra a széles körű hatásra, melyet a költő az egész Dunavölgye szellemi életére gyakorolt. (*Madách, 1972.*)

GÁLFFY MÓZES: **Nyelvi forma — nyelvi érték (Alak- és mondattani elemzések).** — A kötet az alcímből is kitetszően alak- és mondattani elemzése-

„Cecil Bé feldobta a kalapját a levegőbe, és két-szer belelőtt. A többiek is a levegőbe hajigálták a kalapjukat, és belelöttek.

— És ha azok a sakálok idemerészkednek, hát őket sem fogom jobban kímélni!

Azzal Cecil Bé belerúgott a kalapjába.”

Cecil B. De Mille (akinek különben épp ezen a héten vetítik valamiféle filmjét itt Kolozsváron, John Wayne-nel) az, persze, a híres, nagynevű, világhírű, mittudoménmilyen filmrendező — és az író, persze (ezúttal jelző nélkül) Mándy. Magyarul nehéz filmről akár egyet is vakkanni, hogy ne jusson Mándy az ember eszébe. Zsámboky nézi a mozi-t, igen, és szállnak a madarak (keselyűk?) a Sunset Boulevard felé... Az *Írók a moziban* című — hangsúlyozom: *nagyszerű* — könyvet, ahol több tucat érdekesebbnél érdekesebb szerző nyilatkozik, mintha végig Mándy írta volna. Pedig van ott Jókaitól és Tolsztojtól Bernard Pingaud-ig és Tandori Dezsőig kismillió tollforgató, a könyv gazdagságát nem lehet kimeríteni.

A film mítosz — mondják. Ez a butaság azonban nem is olyan veszélyes, mint azt vélni lehetne, mert utána rögtön meg kell (vagy legalábbis: lehet) kérdezni, hogy mi is az a mítosz. Erre persze nehéz választ adni. Azt is meg lehet (kell?) kérdezni aztán, hogy miért kell a mítosz fogalmát felmelegíteni és aktualizálni egy olyan modern, gépi és szociológiai vizsgálható dologgal kapcsolatban, mint a film. Azt hiszem, ennek magyarázata az, hogy mitikusnak gondolunk mindent, ami *nagy*, *homályos* és *epikus*. Nos, a film ilyen, s ez mindennél jobban bizonyítja, hogy hiába a neoklasszikus oszlopok: nem értjük a görögöket. De nem is fontos most a görögöket érteni, hiszen a mozi az egyik legkevésbé helylen találmány. A mozi mítosza két szépséges illúziókhöz fűződik. Az egyik a szégyellnivalóbb manapság — a siker. A másik, amit dacos fővé-téssel még emlegetnek: a tömeg. A kapcsolat nem is olyan világos. Valaha az Udvar elismerése elég volt a sikerhez. A művészek és a civil csepürágók nem óhajtották sikereiket mennyiségileg növelni. Más volt a nyilvánosság (amit Marx és Max Weber nyomán olyan szépen bizonyít magyarul is megjelenő könyvében Jürgen Habermas). A modern zsarnok is demokrata akkor, amikor a tömeg engedelmeskedése mellett annak egyetértését is óhajtja — a szabadelvű reformer nem a tömeg iránti attitűdjében különbözik a zsarnoktól, „csupán” az államról van más fogalma. A film és a tömeg viszonya üdítően egyesíti a zsarnok és a reformer magatartását, Engedelmisséget kíván ugyan a film, de végül is nem muszáj moziba járni. Ez az egyesülés

Guido Aristarco: *Filmművészet vagy álomgyár.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1970. — Kenedi János (szerk.): *Írók a moziban.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1971. — Nemeskürty István (szerk.): *A film ma.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1971. — Ábel Péter (főszerk.): *Új filmléxikon.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971, 1972.

a közömbösségben megy végbe — a mozipénztár nem Aphrodité szentélye.

E két illúzió is kénytelen tehát a közönyhöz kapcsolódni. A siker anonim: a művészi élmény forrása a vágóasztalon jön létre, az élmény pedig kópiákról, anonim és ismeretlen moziban — ne adj' Isten, szinkronizálva. Ezt helyettesítené Cannes és a többi fesztivál: ott valami korcs színházi hagyományból van taps, virágcsokor és összpuzsi. Mindenki tudja azonban, hogy azért ez csak pótlék, s minden az *Edisonban*, a *Royalban*, a *Capitolban*, egyszóval a moziképszínházakban dől el. (Az Urániát kifejejtetem.) A tömeg pedig szintén anonim: csak film-múzeumokban, stúdiómozikban, a „cinéma d'art et d'essai” kis hálózatában van jelen rétegzett és tudatos közönség. Az a szép az egész ügyben, hogy Zsebispizok Fater nevű ismerősöm a sarokról éppúgy élvezzi a *Río Grandét*, mint Mándy. Persze, Mándy tud Zs. F. nevű ismerősömről, ő pedig nem tud Mándyról. Kérdés, hogy melyiküknek jobb...

A sikernek és „tárgyának” anonimítása zavarja a filmszakmát, zavarja a reklámot, zavarja a „tessék beszélj” joviális jelszavára épült civilizációt. (Holt a jelszónak van folytatása: „tessék beszélj. itt a stukker a jobb zsebemben.”) A személyesség erőltetését ismeri a filmlapok minden olvasója. Ezért tudunk többet az isteni (bizonyos értelemben csakugyan isteni) B. B. egy átcsokolózott nyári délelőttjéről, mint Mounet-Sully, Sarah Bernhardt vagy Jászai Mari egész életéről.

A közöny ingerli az ellenzékét. Az ellenzék fel akarja rázni, meg akarja győzni az embereket, dühíti, hogy az embereket átejtik és így tovább. Éppen azért pazarol annyit álmod, abszurdumot, leleményt a filmre. Balázs Béla írja *Charlie Chaplin, a forradalmár* című kisesszéjében (*Bécsi Magyar Újság*, 1923. 100. — Vö. *Válogatott cikkek és tanulmányok*. Budapest, 1968), hogy Chaplin ellenségei a tárgyak, hogy Chaplin nem más, mint egy „grotteszk fogaskerék”. S közben Chaplin csöppet sem fogaskerék, hanem igenis celluloid szalag.

Az underground film (Warhol) ezt tudatosítja. Guido Fink és Aristarco *A film ma* című gyűjteményben rágalmatok szór az underground mozira — érveik kb. azon a szinten mozognak, hogy hát miért fényképezte Andy Warhol 8 óra hosszat az Empire State Buildinget, hisz az unalmas. Ennek a tévhitnek a mélyén az a meggyőződés rejlik, hogy az Empire State Building nem unalmas. Pedig az. Bizonyíték: Warhol filmje.

„Kérdés. Ezek után a nézőnek az a dolga, hogy megtalálja a mondanivalót, vagyis Ön nem erőltet rá semmiféle mondanivalót?”

Alain Robbe-Grillet: Mondanivalót? Nem vagyok benne bizonyos, hogy ez a megfelelő szó. Nem vagyok bizonyos abban, hogy egyáltalán van-e ilyen. Nem tudom, hogy a néző talál-e megfelelőt.”

„... a televízió lesz a tények bemutatásának eszköze, a mozi pedig az álmoké?” — kérdezi Penelope Houston. Fura kérdés.

Az ellenzék próbál rátalálni a tömegekre. A tömegek pedig moziba járnak és pattogatott kukoricát (vagy „kuttogatott pakoricát”, Pödör László, a

TÉKA

ket tartalmaz. Új benne viszont az, hogy a szerző túlmegy az iskolai oktatásban megszokott, didaktikus érdekű kategorizálásokon, és a vizsgált nyelvi elemeknek a funkcióit és a belőlük fakadó nyelvi értékeket is kimutatja. Magyarázatai a stilisztikai minősítések számára alapozást jelentenek. A bevezető fejezetek ennek az eljárásnak az elvi megokolását tartalmazzák. A vizsgálat fő szempontjai: nyelvtan, nyelvművelés és szövegmagyarázat. (*Tudományos Könyvkiadó, 1972.*)

LÁNCZOS KORNÉL: Számok mindenütt. — „Az emberi értelem legalább ötezer éve viaskodik a számokkal”, de a nem szakemberek mégis igen keveset tudnak ezek természetéről. E könyv érdeme elsősorban az, hogy a különösebb matematikai felkészültséggel nem rendelkezők is megismerhetik a számok történetét, a régi babilóniaiak, rómaiak, görögök, hinduk és arabok számolási rendszerét, a tizes alapú számrendszer előnyeit és hátrányait általában a számok életét. A számok világa külön világ, éppen ezért nem szabad őket összekevernünk a valósággal, mert ezek nem azonosak a dolgokkal, nem részei azoknak, még csak nem is tulajdonságai, csupán kapcsolatban vannak velük. Ám, miként a valóságos világ tárgyaival illusztrálni tudjuk, hogy mi történik a számok világában, ugyanúgy a fizikai világ tényeit is meg tudjuk magyarázni a számok tulajdonságai alapján, ha felfedezzük, hogy milyen matematikai törvények játszanak szerepet az adott fizikai helyzetben. (*Gondolat, 1972.*)

Szeretni tehozzád szegődtem. 200 magyar szerelmes vers. — Nem első, de igen rangos kísérlet a legszebb magyar szerelmes versek csokorba

TEKA

gyűjtésére. Farkas Árpád egyéni szempontú válogatása előnyére válik a kötetnek. A szerkesztő föltehetően a szelektálás, rendszerezés folyamán azt a felfogást érvényesítette, mely szerint a költő egyéniségét a szerelmes vers fejezi ki talán a legösszintébben. Időrendben követi a magyar líra közismert korszakait, az anyanyelvünkön írott legrégebbi verstől napjaink magyarországi és hazai lírai termésével bezárólag. A klasszikusokat (Balassi, Csokonai, Petőfi, Ady, József Attila) bátran elhelyezi a kortársak leg-rangosabb társaságába. Sajátos megoldása a válogatásnak, hogy a hagyományos irodalomtörténeti korszakolás helyett viszonylagos eszmeiség- és életfelfogásbeli azonosság alapján három nagy tömbre tagolja az anyagot. A könyv hiányossága: semmiféle magyarázat, útmutató nem segíti az olvasót. (*Kriterion*, 1972.)

GHEORGHE TOMOZEI: Moar-tea unui poet. — Nicolae Labiş nevét és verseit a hazai magyar olvasók valójában csak 1964-ben, *Az őz halála* című verskötetének megjelentésekor, Kányádi Sándor fordításában ismerték és szerették meg. A román költészet nagy ígérete ekkor már nyolc éve halott volt. Huszonegy évet élt... Barátja és költőtársa, Gheorghe Tomozei hiteles visszaemlékezések egész sorát gyűjtötte egybe, hogy érzékeltetni tudja, láttatni — egy nem létező filmszalag helyett — ezt a fájdalmasan rövid életet. Labiş szüleinek, iskolatársainak, tanárainak, közvetlen barátainak, író társainak, ismerőseinek emlékezetére támaszkodva indul a képsor, majd sajtószemelvények, levelek, versek, jegyzetek és a Labiş család tulajdonában lévő néhány fénykép segítségével rekonstruálható Labiş huszonegy éve, s apró villaná-

Boris Vian *Pekingi őszének* fordítója szerint) esznek. A lázítás pedig nem kezdődhet azzal, hogy a filmszalag úgy tesz, mintha nem volna az. (Persze könnyen úgy *végződhet.*) A művészet művészet marad, de ha személyességnek és autonóm szubjektivitásnak játssza meg magát, akkor elkárhozik. Persze azt is meg lehet nézni. A *Bullitt őrmester* és a *French Connection* nem mond ellent Warholnak. Sőt. Az utóbbinál ugyanis az egész cselekmény ürügy arra, hogy egy vásári Mikulás vörös lebernyegben és lengő fehér szakállal rohanjon, döbbentet sebességgel s utána egy másik nyominger segítségével pépesre verje a néger fiú fejét, és hogy száguldani lehessen a magasvasút alatt, mint az örültek. „The Feds” — elképzelhető, hogy itt élő személyekről van szó? Senki sem tud elképzelni egy igazi zsarut (Brooklynban).

Ide kell másolnom Szentjóbó Tamásnak egy kiváló prózaverses-esszéjét, ami — szerintem — mindennél jobban visszaadja azt, amit ma a film akar.

„Apokrin / 5
(1—46)

- I. Kövér strici /18
Törött nő /7
Igazgató /9
- II. Torony /11
Templom-ra /12
- III. Kötél /4
Kötelet dob
Kötelet dob alulról /13
- IV. Autóba beülnek /15
Autóba csomagot tesznek /14
Nő lánnyal jön
- V. Gyerekek másznak /32
Gyerekek rolleroznak /10
- VI. Motoros jön /19
Motoros közelít /21
Motoros javít /22
- VII. Férfi kötelet húz közel
Férfi kötelet húz alulról
Férfi egész közel kötelet húz
- VIII. Kötél alatt utca /9 ...sötétben lefelé
...édesem
- IX. Falon kötelet rendez ...bal vállam
...tavasz tavasz
- X. Tornyon kötelet ereszt /3 ...vigyázni kell
...látnak mögöttem
- XII. Mozgó lány oldalról (hosszú) /21
Mozgó lány alulról rúg /22
- XIII. Kimegy /37
- XIV. Mozgó férfi alulról közel /1?
Mozgó férfi alulról messzebb /29

Kezével
Mozgó férfi oldalról /16
Kötél /4
Férfi

XV. Magasban feketén két fehér csat /35

XVI. Fordítva

XVII. Férfi egészen közel kötelet húz /31

XVIII. Nő lánnyal jön /5
Férfi alulról közel rágyújt

XIX. Nevet“

Nem szeretném kommentálni ezt az írást, azt hiszem, mindenkinek élvezet egy kissé elbíbelődni vele.

„A húszas években kezdődtek ezek a botrányok“ — meséli könyvében Guido Aristarco —, „amikor »Fatty« Arbuckle-t, a »kövért«, Sennett felfedezettjét, emberöléssel és testi erőszakkal vádolták. Ezt követte W. D. Taylor rendezőnek, »a szép negyvenesnek, a nők imádjottjára«-nak meggyilkolása; Wally Reid halála egy elvonó-intézetben, és a kábítószer-élvező Barbara LaMarre, aki hivatásos vamp volt. Majd Chaplin idillje Peggy H. Joyce-szal, a »szoknyás Don Juan«-nal, azután eljegyzése a tizennégy éves Mildred Harrisszel és viszonya a kis Lolita MacMurray-vel. Egy mesés és tragikus hajókirándulás alkalmával W. R. Hearst, a sajtókirály, aki szerelmes volt Marion Daviesbe, féltékenységből rálőtt Chaplinre, de Thomas Ince-t találta el; így halt meg az amerikai film egyik úttörője.“

A kocsit vágtat a tengerparti sétányon, a képet elrántják, ég, ég, kék, nagyon kék, Eastmancolor-kék ég, a pálmák zöldje már kevésbé jó, de se baj, rohan a kocsit, persze tűzpiros Ferrari, a fehér panamakalapos, napszemüveges, bajuszos úr előveszi a tokból a távcsöves puskát, összeilleszti, csőre tölt, kattánás, a volánnál ülő csodálatos szőkeség napbarnította — néhány bájos szeplő tarkította — kezével hosszú, super-super-superlong cigarettát tesz a szájába (meggyújtva), 140 km/ó, kanyar, fékcsikorgás, a kalapos szeméhez emeli azt a gusz-tusos, kitűnő fegyvert, hosszan céloz, harsonák, diadalmas zene...

Megjelenik a főcímlista.

Tamás Gáspár Miklós

Kis úti jelentés

Ha az eljövendő generációk mást nem, műgon-dot, céltudatosságot, kitartó, makacs, meg nem alkuvó hűséget eszményeikhez tanulhatnak Székely Jánostól. Nem azért mondom ezt, mintha azzal akarnám megvádolni Székely Jánost, hogy eljövendő generációk számára írta és írja verseit példamutató célzattal. A költő vagy korának, vagy magának ír, és ez néha egy és ugyanaz. Így kezd, és ha valahol a középuton hűtlenné is válik néha az

TÉKA

sokból, találkozásokból, pár-szavas beszélgetésekből áll össze a végső út a tragikus kimenetelű baleset színhelyéig. Fájdalmas dokumentum. Tiszteletadás az elvesztett költő-barát előtt, aki immár végképp a modern román költészet egén tündökölt. (*Cartea românească*, 1972.)

GYURKÓ ISTVÁN: Édesvízi halaink. — A szerző, aki „több évtizedes tapasztalatait adja közre könyvében“, a hasonló munkáknál bevett szokástól eltérően nem rendszertanilag osztályoz, hanem a halak élőhelyei, a különféle víztípusok szerint csoportosítja a tárgyalat fajokat — a modern ökológiai irányzatra figyelmezően. A könyv „különösképpen a sporthorgászok igényeinek szem előtt tartásával“ íródott, s belőle a halakhoz nem értő kezdő is hasznos alapismeretekre tehet szert. A szöveg egyszerű, világos, pontos; az ábrák szemléletesen mutatják a meghatározás szempontjából fontos külső jegyeket az egyes halfajok esetében. A zárófejezetben — megyék szerinti felsorolásban — román és magyar népies halneveket találunk, amelyeknek egy része eredeti közlés, s így a nyelvészek érdeklődésére is számot tarthat. (*Ceres*, 1972.)

CSENKI SÁNDOR: Cigány népmesék. — Ortutay Gyula, aki a kötet előszavának is szerzője, írja: „Az egész emberiség egyik csodálatos alkotása a mese, érthető, hogy költők és tudósok szeretetét és érdeklődését annyira vonzza.“ Csenki Sándor posztumusz gyűjteménye olyan kallódó mesehagyományok közkinccsétételére vállalkozik, melyek egy félezer év óta közöttünk élő népcsoport alig ismert lelkialkatának, számunkra szokatlan erkölcsi világának, értékrendszerének gyökereit tárják fel. A mesék olvasása ar-